

A HÁBORÚ ÉS A NYELVEK.

Művelődéstörténeti adatok. — Második közlemény.

VI. A következőkben csak röviden soroljuk fel az egyes nyelveknek azt a jelentőségét és térfoglalását, amelyet a háború megérintett.

14. *A német ny. Magyarországon és a magyar ny. a külföldön.* Amazt illetőleg ezen a helyen nincs sok mondanivalónk: olvasóink tudják, hogy a különböző nemű és fokú magyar iskolákban a német ny. tananyag és óraszám dolgában mint van képviselve és — gondolom — alig akad köztünk valaki, aki ezt a képviselést keveselné. Ezzel természetesen nem azt akarjuk mondani, hogy a német ny. tanítása nálunk nem lehetne eredményesebb és hogy egyik-másik irányban kiegészítésre nem szorulna. Hogy a német ny. szükségességének érzése mennyire fellendült mostanában, azt t. k. az apróhirdetések is mutatják, melyekben feltűnő sűrűn keresnek német nyelvönőket.¹

A következő, időrendben felsorolt adatok a művelődéstörténetirónak majdan útbaigazításul szolgálhatnak arra, hogy a háború lelkesítő mozgalmá alatt miként kezdett külső országokban az érdeklődés nyelvünk és kultúránk iránt ébredezni. Legyünk elég elfogulatlanok és ismerjük el mi is, hogy az érdeklődésnek ez a hulláma a különösség és rokonérzés mellett főleg jövőendő gazdasági tekinteteknek, érdekeknek javára irandó! Hogy Németországban csak most utolsó sorban eszméltek a magyar nyelv felkarolására, melyet a török, a bolgár s m. t. nyelv megelőzött, annak két magyarzó okát is látjuk. Egyrészt, mert az utóbb említett új szövetségesek országainak gazdasági meghódítását vették tervbe, másrészt mert ezt illetőleg velünk szemben már biztosították magukat és igen jól tudják, hogy a német nyelv és kultúra nálunk már eddig is kedvező talajra talált és ezentúl még jobban fel fog lendülni.

A «Neues Wiener Tagblatt» szept. 11. sz.-nak vezércikke «Der Dualismus und die Schule. Eine Aufgabe der nächsten Zukunft», Ferdinand Bronner gráci egy. tanártól. Ez a cikk, melynek alaphangja és követelése a «Lernen wir Ungarisch!» mondatban összpontosul, nálunk érthető okokból hatalmas visszhangra talált.² Dr. Friedrich

¹ Az Ujság 1915 jún. 26. sz.-ban egy berlini gimn. tanár, törvényszéki német-magyar nyelvszakértő, ajánlkozik magyar tanulók elfogadására. Viszont a német ujságokban künn élő honfitársaink ajánlkoznak a magyar nyelv tanítására.

² L. pl. Pester Lloyd, szept. 11. estilap; Az Ujság, szept. 13. vezércikk; ugyanott, szept. 19. Bronner úr problémája Quintustól (a cseregyerekvizonyt az osztrák némettel kellene megcsinálni); Népt. Lapja.

Naumann, neves német birod. képviselő, a «Die Tat» c. folyóiratában (okt.) szintén nagy melegséggel ajánlja honfitársainak a magyar ny. tanulását. — *Magyar magániskola Bécsben.* Erdélyiné Kun Anna budapesti polgári iskolai tanítónő a nyár folyamán azzal a kéréssel fordult az alsóausztriai tartományi iskolatanácsához, engedje meg, hogy magániskolát létesítsen Bécsben a magyar nyelv tanítására. Az illetékes hatóság aug. 7-én kelt hivatalos iratában teljesítette a kérelmet. Az iskola meg is nyílt (I. ker., Getreidemarkt 16. sz.). — Szept.-ben az Orsz. Magyar Egyesület a Bécsi Magyar Egyesülethez indítványt küldött, amelyben egy magánjellegű magyar tanfolyam felállítását ajánlja és okolja meg. — Még 1914 őszén az «Union» c. prágai ifjúség lapban T. Abel tollából tárca jelent meg, mely a magyar nyelvnek behatóbb művelését ajánlotta és az osztrák főiskolákon tanszékeket javasolt a magyar ny. és irodalom részére. — *Magyar órák a prágai német kereskedelmi akadémiában.* Prágából jelentették nov. 23.: Az Ausztria és Magyarország közti szoros összetartozandóság és érdekeiknek közössége, amely a háború után még szorosabb szövetkezésre enged következtetni, a prágai német kereskedelmi akadémia gondnokságát arra indította, hogy a magyar ny. tanítását a tantervbe felvegye. A közokt. min. ezt az újítást engedélyezte és elrendelte, hogy a magyar nyelvet hetenként három órában szabad tantárgyként az intézet III. és IV. évfolyamú növendékei tanulhassák. — *A prágai német egyetem.* A prágai bölcsészeti fakultás elhatározta, hogy az egyetemen a magyar nyelv megtanulására tanfolyamokat nyit és lektort kért az osztr. közokt. minisztériumtól (dec. 29.). — *A magyar ny. két bécsi középiskolában.* Abból a célból, hogy az érettebb középiskolai ifjúságnak módot nyujtsanak a magyar nyelv elsajátítására, a közokt. miniszter kezdeményezésére egyelőre két bécsi középiskolában nem kötelező tanfolyamokat nyitottak, amelyeket valamennyi bécsi középiskolai tanuló látogathatott, és amelyek célja a magyar nyelv gyakorlati elsajátítása. A felső osztályok igen számos tanulója jelentkezett e tanfolyamokra. Ezt az 1915 dec. 2. kelt közleményt kiegészíti «Az Est» részletes bécsi tudósítása (dec. 9.), amelyből megtudjuk, hogy az ottani középiskolák 5., 6. és 7. osztályából kerek 1800 tanuló jelentkezett a magyar nyelvi tanfolyamokra, amelyek 1916 jan. havában nyíltak meg és dr. Vrba főigazgató felügyelete alatt állanak. — *Magyar nyelvű tanfolyamok Triesztben.* A közokt. min.-nak az a kezdeményezése, hogy a bécsi középiskolákban magyarnyelvű tanfolyamokat létesít, Triesztben széles körökben keltett érdeklődést és az az óhaj jutott felszínre, hogy itt is hasonló intézkedések történjenek. E tanfolyamok fontossága és tényleges szükségessége Triesztben nyilvánvaló. Fries Skene báró helytartó az ügyet legmelegebben pártolja és

legközelebb már az állami középiskolák egyikében megnyitják a magyar nyelvű tanfolyamot, amelyen a hölgyek is részt vehetnek (dec. 19.). — *Magyar nyelvi tanszék a bécsi egyetemen.* A bécsi Hochschulkorrespondenz híre szerint a bécsi tudományos egyetem bölcsészeti kara új tanszékot szándékozik szervezni a finn-ugor nyelvek számára, különös tekintettel a magyar nyelvre. Az új tanszék a politika eseményei által teremtett helyzetben az egyetem legfontosabb katedrái közé fog emelkedni. Számos tudós ismételten hangoztatta már ilyen katedra szervezésének szükségességét. A bölcsészeti kar külön emlékiratban fogja tervezetét a közokt. miniszter elé terjeszteni (1916 márc. 4.). — A magyar nyelvnek ezt az örvendetes terjeszkedését Ausztriában érdekesen egészíti ki a következő két adat, mely politikai mellékizénél fogva nem szorul magyarázatra. Okt. 29-én jelentette a «Czechische Korrespondenz», hogy a Bécsben két év előtt alapított és Dr. Doubrava vezetése alatt álló cseh magángimnáziumot, melyet vagy 300 fiú- és leánytanuló látogatott, hatósági közegek bezárták. Nov. 30-án pedig a Prager Abendblatt azt ujságolja, hogy a belügyminisztérium elrendelte a Prágában székelő *Ceska obec sokolska* egyesületnek és a szláv Sokol-egyesületek szövetségének feloszlatását.

Németország érdeklődését mutatja a «Kölnische Zeitung» 1058. sz.-ban (okt. 17.) névtelen szerzőtől «Ein Blick ins Ungarische» c. terjedelmes cikk, mely a német olvasót a magyar «K-Sprache» különösségeivel ismerteti meg.¹ A «Frankfurter Zeitung»-ban Norbert Jacques haditudósíró nov.-dec. havában tárcasorozatot közöl «Honvéd» címmel. Simonyi Zsigmond a «Vossische Zeitung» 1916 márc. 19. sz.-nak mellékletén «Ungarisches in der deutschen Sprache» c. cikkében a magyar nyelvből a németbe átszarmazott szavakkal foglalkozik, miközben nem egy hagyományos félreértést oszlat el. Más lapok és folyóiratok is kiváló érdeklődést tanúsítanak irántunk, úgy hogy valószínűs magyar propaganda indul meg Németországban s különösen Berlinben, ahol Német-Magyar-Egyesület is alakul. Hogy ebben a mozgalomban időnként egy-egy közjogi botlás vagy irodalmi kisiklás is felmerül, azt már megszoktuk.² Itt említjük Dr. Stumme német tudós magyar nyelvű előadását a M. T. Akadémiában és dr. Nagy Ferenc előadását a Berliner Juristische Gesellschaftban (ápr. 8.). Ennek a mozgalomnak javára van a Dr. Elemér Halmay szerkesztésében Berlinben megjelenő «Das junge Europa (Kelet Népe)» c. folyó-

¹ Kritikai méltatását l. Pester Lloyd, okt. 19.

² A lipcsei Hasse & Becker cég pl. egy «Deutsche Klassiker Bibliothek»-ot ad ki, amelynek első csoportjába «Österreichische Klassiker» c. alatt felvette Petőfi költeményeit.

irat (7. évf.), úgyszintén a M. T. Akadémia kiadásában és Heinrich Gusztáv szerkesztésében megjelenő «Ungarische Rundschau». — A porosz képviselőház haladó néppártja nevében Aronsohn képviselő és társai 1916 márc. 9. a közoktatási költségvetés második olvasásánál indítványt nyújtottak be, amely fölszólítja az államkormányt, hogy a berlini egyetemen rövid időn belül tanszéket létesítsen a magyar ny. és irodalom számára. Az indítvány szövegét l. a Berliner Tageblatt márc. 16. (133.) sz.-ban. Jelentőségét vezércikkben méltatja a P. H. márc. 19. száma. Csaknem egy időben (márc. 13.) több német előkelő kereskedő, iparos, tudós és politikus kérvényben fordult a képviselőházhoz, tegye lehetővé, hogy a berlini egyetemen a magyar nyelvet és történelmet is tanítsák. A kérvényt a többi között Naumann képviselő, Wermuth berlini főpolgármester, Ballin vezérigazgató írták alá. A kérvényezők hangsúlyozzák, hogy ma úgyszólván felesleges megindokolni ezt a kívánságot. Rámutatnak arra, hogy a berlini egyetemen csaknem minden nyelvet tanítanak. Becsületbeli kötelesség, hogy a német akadémiai ifjúságnak alkalmat adjanak arra, hogy a hű szövetségesek nyelvvel és történelmével megismerkedhessenek, különösen ma, amikor Magyarország iránt gazdasági és kulturális téren nagy érdeklődés nyilvánul meg. A magyar tanszék szervezését nemcsak a magyarok, hanem a monarchia többi népei is bizonyára a hála érzelmeivel fogják fogadni. Márc. 20. az a hír érkezik Berlinből, hogy a képviselőház vita nélkül elhatározta a magyar ny. és történelmi tanszék felállítását.¹ — A berlini keleti akadémián is készülnek tanszéket állítani a magyar nyelvnek (Az Est, 1916 márc. 15.). A német hadvezetőség figyelmességére vall, hogy budapesti kirendeltsége részére két nyelvű bélyegzőt készíttetett a következő szöveggel: «Kommando des kaiserlich Deutschen Überwachungsstelle. Budapest. Német Császári Birodalmi Felügyelő Parancsnokság. Budapest.» (Pester Lloyd, febr. 20.)

1915 szept. 10. írják a bécsi lapok, hogy Sükri basa ottomán közokt. miniszter rendeletére a konstantinápolyi egyetemen két magyar tanszéket szerveznek: egyiket a magyar nyelv és irodalom részére, amelyet az ott működő róm. kath. lelkész dr. Bársony Lipót fog előadni; a másikat az ural-altáji összehasonlító nyelvtudomány részére. Az Est 1916 márc. 23. sz. azt jelenti, hogy Bánffy Miklós grófnak sikerült a török kormányt arra bírni, hogy a konstantinápolyi egyetem

¹ Ezzel kapcsolatban a Tägliche Rundschau kifejti, hogy az osztrák történelem és irodalom számára is állítsanak tanszéket, mert Ausztriának joga van arra, hogy a magyar és osztrák monarchia egyenlő jogú részének ismertessék el.

két tanszékére magyar tudóst nevezzenek ki. Ugyanott olvassuk, hogy Bánffy gf. Sztambulban nagy házat bérelt ki, mely Magyar Tudományos Intézet elnevezéssel lakóhelye lesz a Konstantinápolyban letelepedő v. tudományos kutatás céljából odaérkező magyar tudósoknak.

15. A *nemzetiségek nyelveinek* tanítása, tanulása kiváló fontosságú Ausztriában és nálunk (l. *M. P.* 1915: 42. l.). Erre tehát az eddiginél jóval nagyobb gondot kell majd fordítani: az ifjúságnak alkalmat nyújtani és a várható előnyök fejében buzdítani. Miniszterünk egy hozzá intézett kérdésre válaszolva, legutóbb a főrendiházban kijelentette, hogy megfontolás tárgyává teszi, vajjon a görög nyelv helyett ne tanítsák-e a nemzetiségi nyelveket. Mi azt hisszük, hogy ennek módját ejtethjük a görög ny. épségben tartása mellett is. A székesfőváros középkereskedelmi iskoláiban pl. néhány év óta a délszláv nyelvek szabadon választható tantárgyak. — 1914 nov.-ben a horvát orsz. kormány egyik rendelete meghagyja, hogy az iskolai hatóságok a hiv. elnevezésekben a «horvát-szerb» és «szerb-horvát» elnevezések helyett ezentúl egyszerűen «horvát»-ot használjanak. — 1916 máj.-ban a bpesti keresk. akadémia vezérlő-bizottsága felterjesztést intézett a miniszterhez az iránt, hogy a jövőben a tanulók a francia nyelv helyett a horvát-szerb nyelvet választhassák második kötelező idegen nyelvnek.

A nemzetiség nyelve dolgában élő és tanulságos példát ad Svájc, ahol a német, a francia és az olasz mint egyenlőrangú és jogú államnyelvek szerepelnek, de a kantonok keleti, nyugati és déli fekvése szerint sorra uralkodó nyelvvé lettek. A mostani háború alatt a nyelvi és érzelmi behatások alatt különösen a keleti német svájciak és a nyugati francia svájciak között támadt erősebb politikai feszültség. Ennek elhárítása és a belső béke biztosítása érdekében a szövetségstancs a «3×3» képlet szerint az ú. n. «Landessprachenschema»-t készül meghonosítani, mely azonban máris ellenkezésre talált.¹

A teljesség kedvéért és jellemző voltaért még egy különösségről kell megemlékeznünk: új világnyelvek születtek a világháború zaja közepette. Egy müncheni német nyelvtanár, Dr. Adalbert Baumann «Wedé» (ebből: Weltdialekt) elnevezéssel «a központi hatalmak és barátai részére egy új katonai és gazdasági kiegészítőnyelvet» szerkesztett, mely a német nyelvet fogadja el alapul. Ennek érdekében Bécs-

¹ Így pl. Dr. August Rüegg, bázeli gimn. tanár «Unsere Landessprachen und unsere nationale Einheit» c. füzetében (Basel, 1915, 35 l.). Ismert. a Neue Zürcher Zeitung nov. 7. (1496.) sz.-ban. — A svájci nyelv- és kultúrkérdésre vonatkozó irodalmi utalásokat l. még a Pädagogiai Értesítőben (1916, 3—4. szám, 64. l.).

ben szept. 12. előadást tartott és külön könyvet is írt, kiadta Jos. C. Huber Münchenben. Egy neolatin világnyelvvel lépett fel Koleszár Andor segédlelkész Óbecsén (l. Neues Pester Journal, máj. 2.) «Die Weltsprache. Ein Ruf an die Gesamtmenschheit». Leipzig, 1916, Pierson). Erről ennyivel megérhetjük.

16. *Török és bolgár.* Időrendben felsoroljuk azokat a kezdeményezéseket és intézményeket, amelyek e két nyelv tanítása érdekében nálunk és Németországban felmerültek, illetőleg megvalósultak. Itt is eleve tisztában lehetünk azzal, hogy ennek a két nyelvnek rohamos felkarolására nem szellemi vagy irodalmi szempontok és értékek vezettek, hanem a politikai (szövetségi) tekintetek mellett kiváltképpen közgazdasági érdekek. Mi magyarok itt a közelebbi földrajzi szomszédság és történelmi kapcsolat mellett jóleső érzéssel hivatkozhatunk arra is, hogy ezeket a nyelveket, úgyszintén a magyar-bolgár és magyar-török viszonyt már a háború előtt is ápoltuk. Azt hisszük, hogy ez az erkölcsi mozzanat az illetékes körök figyelmét nem fogja elkerülni és kellő életrevalósággal lehetővé fogja tenni, hogy hatalmas szövetséges versenytársunk mellett közgazdasági téren mi is érvényesülhessünk.

Nálunk. A bpesti mester-utcai felső keresk. iskolában okt.-ben próbaképpen megkezdték a török nyelv tanítását heti 2 órában. Ez iskolában 16 tanuló jelentkezett. Ezután a vas-utcai felső keresk. iskolában is elrendelték a török nyelv tanítását, ahol huszan jelentkeztek. Felmerült az a terv, hogy a török nyelvet valamennyi keresk. iskolában tanítsák, ami fölülte fontos a közeli Kelettel való kereskedelem fejlesztése szempontjából. Ugyancsak okt.-ben nyílt meg a bpesti Keleti Akadémián bosnyák-török nyelvtanfolyam. Novemberben a Magyar-Bosnyák Gazdasági Központ (Ungarisch-Bosnische Wirtschaftszentrale) felhívta azokat, akik a török, bolgár és horvát-szerb nyelvű ingyenes tanfolyamokon résztvenni óhajtanak, hogy e szándékukat jelentsék be a központ igazgatóságánál. A központ egyidejűleg az eddigi szerb-horvát tolmácsán kívül török és bolgár tolmácsokat is alkalmazott, akik a bolgár és török nyelvű leveleket megmagyarázzák, a válaszokat megírják és kívánságra prospektusokat is készítenek a balkán országok nyelvén. Ez a tanfolyam nov. közepén nyílt meg; jelentőségét terjedelmes cikkben méltatta a P. H. és Az Ujság nov. 16. sz.-a. Az Ujság nov. 14. sz.-ban Quintus egy Bpsten felállítandó mozlím diák-otthon tervét fejtegeti nagy melegséggel. A Teubner-cég megbízta Pröhle V. nyiregyházai főgimn. tr.-t egy török-német szótár szerkesztésével.

Ausztriában a közokt. kormányzat tervbe vette, hogy már a közel jövőben megteszi intézkedéseit abban az irányban, hogy a keleti,

főleg a török és bolgár nyelvek tanítására minél nagyobb gondot fordítsanak. A bécsi tudományegyetemen már rövidesen megkezdődnek az előadások a török-tatár népek nyelveiről, irodalmukról és történelmükről. A keleti nyelvek nyilvános tanintézetében is nagyobb gondot fognak fordítani a török és bolgár nyelvek tanítására, azonkívül külön szervezetet teremtenek, amely főleg a kereskedelmi köröknek módot nyújt majd arra, hogy ezt a két nyelvet elsajátíthassák (nov.). A prágai német egyetemen 1916 januártól kezdve török nyelvi tanfolyam nyílik meg. Vezetője, Dr. Max Grünert már régebben is rendezett ilyen tanfolyamokat.

Németországban. 1915 jan.-ban a hildesheimi keresk. kamara elnöksége elhatározta, hogy husvétől kezdve a tantervbe illeszti a török nyelv tanítását. Szept.-ben a hesseni második kamara bizottsága azzal a javaslattal foglalkozott, hogy a török nyelv tanítását a középiskolákban kötelezővé tegyék. A kormány elvben hozzájárult. Egy decemberi híradás csupán fakultatív tanításról szól. — A berlini Orientalisches Seminarban szept. eleje óta ingyenes esti tanfolyam van a török nyelvből olyan tanítók és tanítónők részére, akik hajlandók Törökországban állást vállalni. Ugyanott már az 1914—15. iskolaévben 6—8 heti tanfolyamokat rendeztek az orosz és lengyel nyelvből a hadsereg tagjai és betegápolónók részére (B. T. X. 24.). — A jénai egyetemen az idei téli félévben Dr. A. Ungnad tanár «Bevezetés a török nyelvbe és írásba» c. előadást hirdetett, amelyen kereskedők is részt vehetnek. Okt. 19-én kezdődtek a berlini Humboldt-Akademie-n a török és lengyel ny. tanfolyamok. Miután a königsbergi egyetemen már a tanév kezdetétől fogva tanították az újtörök nyelvet, az ottani keresk. iskola is követte a példát (nov.). Ugyanakkor a zwickauai mérnökiskola is felvette tantervébe a török nyelvet. — 1916 febr. 15. a hadsereg tagjai részére új töröknyelvi tanfolyam nyílt meg a berlini Orientalisches Seminarban. A németek érdeklődését a török nyelv és érdekelttségét a török ügyek iránt bizonyítják továbbá a napisajtónak ezirányú cikkei¹ és a nyilv. előadások és felolvasások,² amelyeknek se szeri se száma. Hogy a németeknek ez a tervszerű, lankadatlan tevékenysége máris milyen eredményeket érlett, azt megítélhetjük a következő adatokból. Még dec.-ben számos török főtisztviselő, főleg politikus és jogász, tanulmányútra indult Németországba. A Konstantinápolyban megjelenő «Hilal» c. ujság meglelégedéssel üdvözli azt a

¹ Pl. a Vossische Ztg. 1914. 665. sz.-ban «Sprechen Sie türkisch?» és 1915. 39. sz.-ban (jan. 22.) «Zwei Erwiderungen und eine Antwort».

² Pl. «Die Deutsche im Orient» G. Reuter tárcája a Voss. Ztg. febr. 6. (67.) sz.-ban.

tervet, hogy az ottomán közigazgatás minden ágába német reformátorokat hívjanak meg (Frkf. Ztg. és P. Ll. dec. 21.).

A *bolgár nyelv* politikai és közgazdasági okoknál fogva szintén nagyobb figyelemben részesül nálunk és szövetségeseinknél. A Keleti Akadémiában febr. 8. ünnepélyesen nyitották meg azt a tanfolyamot, amelyet különösen a Kelettel gazdasági kapcsolatban álló intézetek és magánosok tisztviselői, valamint kereskedők részére nyitottak. — A Berl. Tageblatt jan. 11. sz. hírül adja, hogy a bpesti egyetemen török és bolgár nyelvi tanfolyamokat szerveztek. — Bécsben a keleti nyelvek iskoláján (K. k. öff. Lehranstalt für orientalische Sprachen) jan. végén tanszéket állítottak a bolgár nyelv részére, melyet Ghéorghiew Konstantin volt követségi titkárral töltöttek be, aki ugyanakkor meg is kezdte előadásait. — Az idén nov. 1.—márc. 15. a porosz kultuszminiszter próbaképpen esti tanfolyamot szervezett a bolgár nyelvből, amelyet egy volt bolgár tiszt, Dr. Nicola Trapanoff, vezet, aki német műegyetemet végzett és német állampolgár lett. — «Bulgarische Bibliothek» címmel ápr.-ban Dr. Parlapanoff lipcei kiadónál vállalat indult meg, mely olcsó népszerű művekben ismerteti a bolgár viszonyokat. A német, bolgár és osztrák munkatársak mellett a magyar Asboth nevével is találkozunk.

Az orosz nyelv térfoglalása. 1915 májusában az orosz nyelv tanítását megkezdték az angol egyetemeken (Oxford, Liverpool stb.). Utóbb a londoni egyetemen is. ahová az orosz nyelvi tanszékre a pánszláv üzelmei miatt feifüggesztett Masaryk volt prágai egy. tanárt neveztek ki. Októberben a «Deutscher Verein zum Studium Russlands» orosz hadi nyelvi tanfolyamokat (Kriegssprachkurse) indított meg. Júniusban az angol keresk. utazók egyesületének ülésén, utalva a háború utáni szoros keresk. összeköttetésre Oroszországgal, hangsúlyozták, hogy a francia mellett elsősorban az orosz nyelvet kell megtanulni. A Renaissance folyóirat által rendezett körkérdés során Combes Emile, volt francia miniszterelnök úgy nyilatkozott, hogy nekik ezentúl nagyobb szükségük lesz az orosz nyelvre, mint a németre.

A *lengyel nyelv* gyakorlati értékét Németországban is felismerték. A berlini Orientalisches Seminarban márc. 13. nyílt meg egy második ingyenes esti nyelvi tanfolyam, mely 10—12 hétre terjed s főleg tisztviselőknek, kereskedőknek és betegápolónóknak érdekeit és szükségleteit tartja szem előtt.

17. *A háború és a régi klasszikus nyelvek.* Már eleve bizonyosra vehettük, hogy ez a világfelfordulás, melynek vihara még a kultúrának legelrejtettebb forrásaihoz is eljutott, nem fogja érintetlenül hagyni a holt nyelveknek régóta vitatott problémáját sem. S valóban, ez a kérdés feltámadt, élénken foglalkoztatja a tanügyi

közvéleményt¹ és a tudósokat és most bizonyára dűlőre fog jutni. A lavinát, tudtommal, egy német gimn. igazgató indította meg rövid, de szinte forradalmi tartalmú cikkével, amelyet Reims előtt a lövészárkokban írt.² Ez a cikk, méltán, rendkívül feltűnt és többszörös visszhangja támadt ugyanabban a folyóiratban³ és egyebütt. Heeringen szószerint ezt írja: «Az angol mint a világkereskedelem nyelve merőben csak gyakorlati hasznánál fogva jöhet tekintetbe, nem pedig szeretettel teljes bevezetésként az angol «kultúrába». A francia csökkent fontosságának megfelelően csak a 3 felső osztályban tanítandó fakultative. Szintúgy a latin, mely csak itt-ott fog kedvelőkre (Liebhaber) találni és mint a kultúra közvetítője eljátszotta szerepét. A görög és a héber nyelv az egyetemre utalandó». Ezek a valósággal felforgató javaslatok élénk vitát támasztottak a német tanügyi sajtóban. — A német humanisztikus gimn.-mal kapcsolatos újabb mozgalmak a következők. A hum. gimnázium hívei Berlinben nyilatkozatban választanak az őket ért támadásokra (megj. a Frankf. Ztg. 271. sz.-ban, szept. 30.). A hum. gimnázium híveinek közgyűlésén Dr. Otto Immisch, freiburgi egyet. tr. előadást tartott: «A régi gimnázium és az új jelenkor» (Berlin, nov. 27.). Ugyanő «Die zukünftigen Aufgaben des alten Gymnasiums» címmel a Berl. Tagbl. dec. 1. sz.-ba cikket írt, amelyből idézem ezt a szép mondatot: «Athén és Róma kettős szövetsége reánk nézve a valóságban nagyszerű hármass szövetség volt: Athén, Róma és Weimar!» V. ö. még Norrenberg könyvét: «Die deutsche höhere Schule nach dem Weltkrieg» (Leipzig-Berlin, 1916, Teubner, n° VIII+275 l.).

VII. Tétélek. Fejtegetéseink eredményeit néhány pontba foglaljuk össze. Ezek inkább haladó, mint felforgató jellegűek ugyan, látszólag részben ellenmondanak egymásnak, de nagyjában híven tükrözik a háború után előreláthatóan beálló állapotokat.

1. A háború a nyelveknek abszolút (belső) értékét nem érintette; ellenben a világpolitikai és világgazdasági viszonyok gyökeres átalakulása folytán népenként többé-kevésbé változni fog a nyelvek rangsora. Ez azon az elvi alapon történik, hogy mindegyik világhatalmi csoport a kebelébe tartozó nemzetek nyelveit fogja felkarolni.

2. Ideje, hogy a modern nyelvek túlzó értékelését abbahagyjuk.

¹ V. ö. Egy nagy mozgalom feltámadása (O. K. T. K. 1915, 9—13. l.).

² Gedanken über eine Neugestaltung des höheren Schulwesens in Deutschland, v. Dir. Dr. A. Heeren (Monatschr. für höh. Schulen, 1915, 229—232. lap).

³ Bemerkungen zu den Vorschlägen des Dir. Dr. Heeren (u. o. 404—406. l.). Ein Zukunftsbild d. höheren deutschen Schule (u. o. 498—510. l.).

Míg a háború előtt ezeket főleg szellemi és általában kulturális értékek miatt tanultuk, most és a jövőben inkább politikai és közgazdasági jelentőségük lép előtérbe. Mi magyarok ezenkívül a német nyelv révén erkölcsi értékekre is szert tehetünk.

3. A háború az élő nyelvek ismeretének szükségét nem csökkentette, hanem inkább fokozta. Az ebből eredő követelésnek — a tanuló erejét és az időt figyelembe véve — csak úgy tehetünk eleget, ha a) az élő nyelvek dolgában szabad választást engedünk, b) a régi klasszikus nyelvek tanítását az eddiginél jobban megszorítjuk, illetőleg kevesebb számú iskolában tesszük kötelezővé.

4. A nyelvtanításnak többféle, egymást részben zavaró céljáról le kell mondani. A főcél az örökbecsű irodalmi művek megértése legyen. Ezzel még összeegyeztethető, igen szerény keretek közt, a szó- és írásbeli készség elsajátítása. Nem a nyelv a legbecsebb abból, amit hatalmas idegen nemzetektől tanulhatunk, hanem egyéb kiváló (erkölcsi, lelki stb.) tulajdonságaik.

5. A nyelvtanulás módosult céljának megfelelően olyan módszerre van szükség, mely a túlzásba vitt direkt módszer helyett nem annyira az élő nyelvre, mint a szöveg megértésére törekszik főképpen s egyben a nyelvtant is visszahelyezi régi jogaiba.

6. A tanárképzésben (a franciát, angolt, olaszt illetőleg) kedvezőbb nemzetközi viszonyok beálltaig kiegészítő és pótló intézményekről kell gondoskodni, hogy e téren káros visszaesés ne mutatkozzék.

7. Hazánkra nézve a világnyelvek eddigi rangsorát (német, francia, angol) nem szükséges megváltoztatni. Ezekon kívül azonban részben politikai, részben közgazdasági érdekek a nemzetiségi nyelvek különb felkarolása mellett megkívánják a keleti (török, bolgár) nyelvek gyakorlati ismeretét is.

8. Az anyanyelv tisztaságára az eddiginél nagyobb gondot kell fordítani és kerülni az idegen kifejezéseket és fordulatokat. Minden magyar embernek kötelessége, hogy a magyar nyelv kifejlesztésében, csinosításában közreműködjék. Míg a nagy nemzetek egyúttal nyelvükkel hódítanak,¹ a kisebbekre változatlanul fennáll ez az intelem: Nyelvében él a nemzet!

9. Ez a háború minden népben, kivétel nélkül, hatalmasan megerősítette a nemzeti érzést. Ehhez képest minden magyar iskolában a magyar nyelv, a magyar nép irodalmának, történetének és földjének ismeretes legyen a tanítás középpontja. Mindez együttvéve a nemzeti tudatosságnak alapja és feltétele.

¹ A mostani háború tapasztalatai alapján egy régi ismert szállóigét így kell módosítani: Minden német katona tarsolyában hord egy német nyelvtant és egy gazdasági szerződést.

10. A német nyelv tanítására vonatkozó kívánságok: a) a középiskolának mindkét nemében ugyanegy tanterv szerint és lehetően egyenlő óraszámmal folyjon a tanítás; b) legalább a két alsó osztályban külön csoportosítandók a kezdők és haladók; c) a népiskola 4. (esetleg 5—6.) osztályában heti egy órában tanítandó a német olvasás és írás a legegyszerűbb szókincs felhasználásával.

11. Az anyanyelv fellendülése és újabb élőnyelveknek szükség-szerű felkarolása következtében a régi klasszikus nyelvek háttérbe szorulnak. Ennek döntő befolyása lesz a középiskolák jövő kialakulására, amely előreláthatóan a reális irányt fogja előtérbe tolni.

12. Magyarországnak a háború folyamán ország-világ előtt igazolt tanúságtétele, de kiváltképpen a magyar katonának még ellenséges részről is elismert vitézsége a külföld figyelmét fokozott mértékben terelte ránk. Azon kell lennünk, hogy ezt a kedvező hangulatot, mely t. k. *anyanyelvünknek felkarolásában* is megnyilatkozott, állandósítsuk és mélyítsük olyan értelemben, hogy a kölcsönösség alapján intézményszerűen is kifejezésre jusson. Magyarország szerencsés földrajzi helyzeténél és lakosságának rátermettsége és életrealitása révén hivatott arra, hogy kulturális és közgazdasági tekintetben összekötő kapocs legyen Nyugat és Kelet között, miután évszázadokon keresztül e két világ sokat szenvedett ütközőpontja volt.

KEMÉNY FERENC.